

LBRIS

We know
books

Felix Nicolau

**ȘTIINȚA MINCIUNII
RESPONSABILE**

TRATAT DE EMBOLII CULTURALE

LITERA

București

CUPRINS

Competiția adevărului în mileniul inteligenței artificiale	9
MOARTEA ADEVĂRULUI ÎN URMA UNEI BOLI PERVERSE	15
Frumusețea vândută și propuneri de istorii paralele – Peter Ackroyd	17
Arhitectura, sociologia și deliciale ideologiei – Malcolm Bradbury	33
Știință și bigotism – Ian McEwan	51
Imaginația și știința pot fi minunate instrumente de tortură – Ian McEwan	59
Insuportabile conflicte imobiliare. Bărbații: o pradă ușoară – Harold Pinter	76
ENORME STATUI CULTURALE	93
Marele bețiv medieval – Charles Bukowski	95
Vremurile de haiducie contraculturală – Generația <i>Beat</i>	114
Vechea competiție și colaborare dintre polițiști și interlopi	123

Visul lui Napoleon era să se pensioneze cronicar literar	132
De fapt, ce făceau dadaistii?	141
Genul este ceva în continuă renovare. Dar geniul? – Ken Kesey, Susanna Kaysen, James Bailey	150
LITERATURA ROMÂNĂ ÎNTRE BIZANTINISM DEPRIMAT ȘI BALCANISM	
ANTREPRENORIAL	163
Bizantinismul centripet și balcanismul descurcăreț în sapă de lemn	165
POLIFONIA CANONICĂ; ADESEA MONOTONIA	
Cui i-e frică de literatura digitală?	187
Spații poetice postcomuniste: de la evazionism la neoavangardism și activism	194
Cameleonul canonic	204
Istoria recentă și capricioasă a canonizării	209
AMINTIRI PRE- ȘI POSTCOMUNISTE	237
Visări concupiscente cu fantome roșii	239
Glorie eternă pe pielea contribuabililor. Carol al II-lea și investițiile masive în propria imagine	256
Lumea creierului stâng – Jean-Jacques Wunenburger	283
<i>Referințe</i>	<i>291</i>

FRUMUSEȚEA VÂNDUTĂ ȘI PROPUNERI DE ISTORII PARALELE – Peter Ackroyd

*Success complete
In any feat
Is sure to bless
True manliness,
Man's effort (sufficiently great)
Is just what dullards call fate.*

Arthur W Ryder – „Fate“²

Ne va salva memoria? Care dintre
memorii?

Dacă ne lasă memoria, putem inventa. Dar ca să ai asemenea curaj trebuie să deții o cultură enciclopedică, altminteri „râde ruptul de cârpit și ciobul de oală spartă“. Mai putem înțelege ceva din istorie și artă? Sau ar fi bine să încercăm ceva mai târziu? Cam peste 300 de ani. Jean Baudrillard a fost cel care a acreditat

² Arthur W Ryder (2004), „Fate“, V. 30, 106. *A Treasury of Sanskrit Poetry in English*. Translation Compiled by A.N.D. Haksar, New Delhi Published by: SHIPRA PUBLICATIONS

zvonul că trupul lui Walt Disney așteaptă să fie decrigenizat într-o lume mai dezvoltată din punct de vedere tehnic. După cum se știe, sănătatea lui Disney s-a deteriorat grav cu puțin timp înainte de moarte, medicii fiind nevoiți chiar să-i extirpe unul dintre plămâni. Baudrillard avea nevoie de această memorie inventată pentru a demonstra că până și moartea a fost absorbită în gama simulacrelor. Știrea falsă a fost susținută de faptul că mormântul lui Disney nu este cunoscut de publicul larg. O astfel de stratagemă nu este neobișnuită atunci când este vorba de mormintele acelor celebriți care nu doresc ca locul lor de odihnă să fie vandalizat. Desigur, ne-ar plăcea ideea de a-l avea din nou pe Disney și de a-i salva pe copiii noștri de desenele animate catastrofale ale mileniului 3...

Memoria oferă mari așteptări atunci când este infuzată de imaginație. O astfel de „ideologie a întoarcerii“ (Foucault în Simon During 1999: 138) generează iluzii sau deziluzii. Pe de o parte, cel care studiază istoria este protejat de historicism (*Ibidem*), deoarece istoria este rareori un ospăț nupțial, pe de altă parte, cel care selectează superficial sau în mod eronat fapte din trecut, sau le distorsionează, este tentat să vestească miracolul.

Cu alte cuvinte, este foarte important modul în care interpretăm mesajele istorice. Semnele pot dobândi semnificații ideologice neașteptate, ajungând astfel să se încuscrească neașteptat cu deschideri tendențioase. După cum remarca Stuart Hall, la nivelul asocierii intervine conotația, care favorizează „ideologiile situaționale“ (Hall în Simon During 1999: 512). Așa cum știm, ideologiile se nasc din polisemie, dar ele

nu suportă pluralismul. Ele instituționalizează „sensurile dominante sau preferate” (*Ibidem*: 513), cu scopul de a impune o viziune ierarhică. Specia umană are obsesia structurii. Or, o obsesie hrănește impulsuri obligatorii: contează să câștigi, indiferent de faptul că nu este o victorie onestă. Codificarea și decodificarea semnificațiilor sunt activități incongruente (*Ibidem*: 515). De unde vine atunci plăcerea victoriilor false?

Victorii sprijinite

Aceasta este întrebarea la care Peter Ackroyd încearcă să răspundă în romanul *Căderea Troiei*. Auto-didactul Heinrich Obermann (care îl întruchipează pe renumitul Heinrich Schliemann) își dedică a doua parte a vieții – prima fiind investită în a face avere pentru el însuși – identificării și dezvăluirii situ-ului legendarei Troia. El se laudă deja cu descoperirea palatului lui Ulise și al Penelopei de pe insula Itaca. Entuziasmul lui provine din poveștile spuse de tatăl său când Heinrich era copil. Povești despre troluri, zâne, fantome, demoni și comori ascunse. De asemenea, tatăl i-a ținut numeroase prelegeri despre operele lui Homer, citite în original. Dacă tărâmul zânelor și cel al trolurilor nu este neapărat fantezie pură, min-tea tânărului luteran a continuat să fantazeze toată viața. El se complace, de asemenea, într-un proces de descreștinare care coincide cu venerarea istețimii și a victoriei obținute cu orice preț. Știm că pentru vechii greci faima era totul. În cele din urmă, Ahile a preferat să moară în luptă decât să ajungă la vârsta

înțelepciunii. Chiar și faima de bătrân înțelept a lui Nestor își are originea în capacitatea sa de a concilia forțe antagoniste și nu în dorința de a contribui la o lume mai fericită pentru toți. Înțelepciunea păgână era și este specifică bătrâneții, pentru că numai în această etapă a vieții se poate aranja „complicitatea dintre regimurile de memorie și relațiile de putere dominante“ (Hodgkin și Radstone 2003: 18). Dar cine mai prindea bătrânețea când plăcerea vieții era mereu cafteala? Obermann are în jur de 50 de ani și este pe deplin conștient de modul în care se practică „politica discursurilor memoriei“ (*Ibidem*: 2).

Păstrarea amintirilor și a fanteziilor din copilărie nu anihilează gândirea pragmatică. Oricât de exaltat și iubitor de cultură ar părea Obermann, el este gata să recurgă la metode arheologice neortodoxe pentru a crea haos. Probele nu sunt datate cu exactitate pentru ca nimeni să nu-l poată trage la răspundere pentru descoperirile pe care le-a făcut. În acest fel, bijuteriile și obiectele prețioase sunt furate cu ajutorul unei rețele ingenioase. Heinrich își motivează stratagema în fața mult mai tinerei sale soții grecoalice spunând că ceea ce fură din Turcia dăruiește Greciei. Bineînțeles, interesul personal primează. În acest fel, imaginarul este obligat să susțină mercantilismul. De exemplu, pentru că pe șantier nu s-a putut găsi nicio sabie sau scut – lucru destul de ciudat pentru un presupus vechi câmp de luptă –, Obermann confecționează cu nerușinare niște săbii. În plus, își face reclamă în presa din întreaga lume pentru înzestrarea lui magică de a descoperi locuri istorice celebre pierdute. Convingerea

sa că oamenii trăiau „într-o epocă de fier”³ și că „aveau nevoie de istorie”⁴ (Ackroyd 2007: 12) se dovedește a fi foarte profitabilă financiar. Darul lui de a „adulmeca”⁵ siturile arheologice potențial semnificative este de necontestat. Dar el nu este un vulgar jefuitor de morminte pentru că se amăgește împreună cu restul lumii. El crede cu adevărat că se apropie din ce în ce mai mult de *mysterium tremendum* al Troiei și repudiază egoismul cultural: „Troia nu este pentru Turcia. Troia este pentru lume.”⁶ (*Ibidem*: 35) Postulând primatul imaginației asupra științei: „Aceasta este arheologia. Instinctul! [...] Nu este o știință. [...] Este o artă. [...] Imaginația mea este corectă”⁷ (*Ibidem*: 41), el este gata să-și atribuie puteri supranaturale. Un geniu merită mai mult decât prostimea. Pentru că numai el poate face vizibil invizibilul, deduce că are dreptul de a repeta jocul în sens contrar.

Falsificări bine intenționate: haosul generează ordine

Mai târziu în roman aflăm că trecutul lui Obermann este plin de afaceri oneroase. Capitalismul se împacă bine cu entuziasmul, iar cultura este echivalentul unui șperaclu. Când consulul Cyrus Redding îl

³ „in an iron age”

⁴ „they needed history”

⁵ „sniffing”

⁶ „Troy is not for Turkey. Troy is for the world.”

⁷ „That is archaeology. Instinct! [...] It is not a science. [...] It is an art. [...] My imagination is correct.”

apreciază ca pe un geniu, dar nu ca pe un om de bine (*Ibidem*: 66), problema se resetează în coordonate etice. După cum spun Jeremy Gibson și Julian Wolfreys: „jocul cu identitatea este cel mai serios joc din lume pentru Ackroyd”⁸ (Gibson și Wolfreys 2000: 18). În procesul de construire a unei noi identități, chiar dacă una falsă, memoriei îi este atribuit un rol de prim-plan. Cel mai bun mod de a descuraja cercetările asupra trecutului este de a mitologiza acel trecut. Suntem obișnuiți cu clișeul conform căruia postmodernismul demitizează trecutul. Dar calea inversă funcționează fără probleme atâta timp cât se bazează pe o mitologie tendențioasă. Mitul poate avea efectul paradoxal de a îngheța trecutul. Memoria și uitarea sunt inextricabil legate între ele. Uităm lucruri pentru a memora alte lucruri. De fapt, mintea noastră schimbă seturi de amintiri, iar trecutul nostru devine un câmp de luptă al reminiscentelor (Hodgkin și Radstone 2003: 241).

În mod paradoxal, deși Obermann este un impostor, faptul că el își sacralizează propriul trecut în conexiune cu măreția legendelor homerice sanctifică aproape totul în jurul său. Se pare că dacă în spatele unui simulacru se află un sâmbure de sfințenie, imitația își asumă sfințenia originalului pierdut. Când țăranii turci descoperă un schelet antic, nu sunt de acord cu muzeificarea lui. Pentru a accelera procedurile de înmormântare, Obermann este obligat să boteze copilul găsit. La fel, când scepticul profesor William Brand, de la Harvard, moare pe neașteptate după ce

⁸ „playing with identity is the most serious game in the world for Ackroyd”.

vizitează o peșteră blestemată, peștera Selenei, Obermann va îndeplini ritualurile de exorcizare într-un mod blasfemator, recitând versuri latinești din Virgiliu în timp ce face semne cu o cruce. Scuza sa este una culturală: „nu cumva a fost numit Virgiliu cel divin de primii părinți ai Bisericii?”⁹ (Ackroyd 2007: 95) Mai mult decât atât, pentru a scăpa de orice dovadă, el arde cadavrul improvisând un rug homeric.

Ackroyd nu-și condamnă eroul. Mesajul este altul: manipulatorul nu poate scăpa neafectat de stratagemile sale de manipulare. Cine vrea să aranjeze dinainte victoria este cuprins de o teamă continuă. Iar cine este temător ratează spectacolul jocului, care este adevărata frumusețe a vieții. Obermann este prea inteligent pentru a-și limita viața la o serie de victorii plictisitoare. Aceasta este cea de-a doua concluzie a romanului: faptele răutăcioase pe tărâmul frumuseții și al gloriei sunt contaminate de acea frumusețe și glorie. Obermann este marcat de măreție în ciuda pornirii sale materialiste: „Sunt aici pentru a recrea Troia, nu pentru a o reduce la o grămadă de praf și oase”¹⁰ (*Ibidem*: 84). Imaginația abuzează de știință, dar rezultatul este uimitor. Fără supoziții și geniu, comorile ascunse nu ar fi ieșit niciodată la lumină. Acuratețea și obiectivitatea ar trebui să vină după ce imaginația a eliberat revelația. Lipsa de corespondență necesară între codificare și decodificare (Hall în *During* 1999: 515) ar putea transforma decodificările

⁹ „was he not called the divine Virgil by the early Church fathers?”

¹⁰ „I am here to recreate Troy, not to reduce it to a pile of dust and bones.”

logice în întreprinderi sterile. De pe o astfel de poziție, imaginarul oferă șansa unei anticipări care nu trebuie disprețuită, deoarece este alimentată de o documentație anterioară extenuantă. Imaginarul este cu adevărat util atunci când știința și-a epuizat mijloacele. În multe cazuri, ceea ce aparținea cândva imaginarului a fost între timp certificat științific. Istoria științei este plină de exemple de imaginație concretizabilă. Atunci când drumul de la premise la concluzie nu era unul lin, oamenii de știință au preferat de cele mai multe ori silogisme pervertite. Este exact ceea ce încearcă să facă Obermann, cu scuza că schemele sale îmbunătățesc condiția spirituală a umanității. Troia recuperată este un simbol al curajului și al iubirii contopite cu trădarea și nesăbuința. Orașul exemplar pune în evidență exemplele bune și rele laolaltă. Este o parabolă a umanității. Scopul unei astfel de descoperiri este educația, nu rentabilitatea.

Dintr-o astfel de perspectivă, există un imaginar benign și unul toxic. „Trebuie să luptăm pentru imperfecțiunea criminală a lumii. Împotriva acestui paradis artificial al tehnicității și virtualității, împotriva încercării de a construi o lume complet pozitivă, rațională și adevărată, trebuie să salvăm amprente definitve de opacitate și mister ale lumii iluzorii“ (Baudrillard 2000: 74). De fapt, adevărata opoziție nu este între știință și imaginar, ci între știință și aplicațiile tehnice care încurajează abordările antimetafizice și utilitarismul miop. Obermann nu se face vinovat de inventarea unor artefacte istorice, ci de desfigurarea frumuseții Troiei prin furt. Mizeria și grandoarea se rotesc într-un cerc vicios: pe

de o parte, el face vizibil ceea ce aparține invizibilului, pe de altă parte, face să dispară bijuteriile care au ieșit din imaginar în realitate.

Imaginația în delir și martorii infinitezimali

Distanța mică și, oricum, variabilă dintre realitate și imaginar este reflectată în romanele lui Julian Barnes, *O istorie a lumii în 10 capitole și jumătate* (*A History of the World in 10 ½ Chapters*) și *Papagalul lui Flaubert* (*Flaubert's Parrot*). Dacă „fabula și fabulația sunt cathartice deoarece atenuează oroarea, brutalitatea și arbitrarul istoriei lumii”¹¹ (Guignery 2006: 67), atunci o parte din substanța romanelor lui corespunde unei astfel de funcții compensatorii a imaginărilor. Dar imaginarul, așa cum am menționat deja, contribuie la reconsiderarea adevărului doctrinar prin conjectură sau ipoteză. De fapt, adevărul doctrinar nu este ceva respingător. Este doar un adevăr ideologizat a cărui interpretare s-a împotmolit pentru a fi convenabil unei anumite epoci. Interpretarea împotmolită devine anacronică în timp, în consecință nu este înțeleasă în totalitate, astfel încât va fi abordată cu un respect încremenit. Chiar și ironiile la adresa adevărilor incontestabile sunt manifestări de ezitare și de neînțelegere. Ceea ce nu mai înțelegem se reintegrează în domeniul imaginărilor.

¹¹ „fable and fabulation are cathartic as they attenuate the horror, brutality and arbitrariness of the history of the world.”

Dar există și calea inversă: abordarea cinică și demitizantă realizată cu tehnici postmoderne. Istoricul literar vine cu perspectiva minimalistă și aceasta sugerează familiaritatea cu vremurile imemorale. Dacă discursul respectă principiile verosimilitudinii, literatura învinge istoria. Este destul de plauzibil ca revărsarea Potopului să fi fost traversată de o flotilă, nu de o singură Arcă, așa cum ne „luminează” Barnes în povestirea *Pasagerul clandestin (The Stowaway)* din *O istorie a lumii în 10 capitole și jumătate*. Reconsiderarea devine, așadar, violentă față de tradiția consacrată. Noe este „un pungaș isteric care are o problemă cu băutura”¹² (Barnes 2010: 8). Dezmințirea Sfintei Scripturi este justificată de soarta animalelor care îi însoțesc pe oameni pe flotilă. Naratorul fiind un mic vierme de lemn camuflat în cornul unui berbec – dar sursa narativă este dezvăluită abia la finalul capitolului –, perspectiva aparține nu învingătorului maximizat, ci refugiatului minimalizat. Viermii de lemn, cariile, nu sunt permisi pe Arcă, deoarece sunt considerați nu doar irelevanți pentru harta speciilor, ci chiar extrem de periculoși pentru siguranța navelor. A roade lemnul este același lucru cu a roade mentalitățile și prejudecățile. De ce ar trebui ca oamenii să se hrănească cu celelalte animale: „noi eram doar o cantină plutitoare”¹³ (*Ibidem*: 14)? De ce ar trebui ca oamenii să aplice șabloane simplificate realității prin distrugerea speciilor metisate: behemotul, salamandra care trăiește în foc, basiliscul, grifonul, sfinxul și unicornul? Aceste

¹² „a hysterical rogue with a drink problem”

¹³ „we were just floating cafeteria.”